

Spis treści

Autorzy tomu	17
Przedmowa	
<i>Jan Strelau, Dariusz Doliński</i>	23
Rozdział 1	
ELEMENTY FILOZOFII DLA PSYCHOLOGÓW	
<i>Adam Grobler, Leszek Koczanowicz</i>	29
1.1. Wprowadzenie	30
1.2. Główne pytania metafizyczne	31
1.2.1. Co istnieje?	31
1.2.2. Metafizyka a nauka	32
1.2.3. Idee i inne przedmioty abstrakcyjne	33
1.2.4. Spór o powszechniki	34
1.3. Źródła poznania	36
1.3.1. Sceptycyzm i irracjonalizm	36
1.3.2. Racjonalizm	37
1.3.3. Aprioryzm i empiryzm genetyczny	38
1.4. Umysł	41
1.4.1. Psychologia w starożytności	41
1.4.2. Problem psychofizyczny – kierunki klasyczne	41
1.4.3. Problem psychofizyczny – kierunki współczesne	42
1.5. Granice poznania i metoda naukowa	44
1.5.1. Przewrót kopernikański Kanta	44
1.5.2. Realizm i idealizm epistemologiczny	45
1.5.3. Problem indukcji	46
1.6. Prawda i znaczenie	49
1.7. Wiedza i działanie – w stronę etyki	51
1.7.1. Determinizm, wolna wola, dobro i zło	51
1.7.2. Klasyczne szkoły etyczne	53
1.8. Jednostka – wspólnota – władza. Filozofia społeczna i polityczna	55
1.8.1. Starożytna filozofia społeczna	55
1.8.2. Teorie umowy społecznej	56
1.8.3. Konserwatyzm, liberalizm, socjalizm	57
1.8.4. Filozofia Ducha	59
1.8.5. Materializm historyczny (marksizm)	60
1.8.6. Współczesna filozofia społeczna – dyskusje wokół liberalizmu	61
1.9. Człowiek	63
1.9.1. Egzystencjalizm i klasyczne koncepcje człowieka	63
1.9.2. Konstytucja podmiotowości	66
1.10. Podsumowanie	67

Rozdział 2

HISTORIA PSYCHOLOGII – OD WUNDTA DO CZASÓW NAJNOWSZYCH

Ryszard Stachowski, Bartłomiej Dobroczyński	73
2.1. Wprowadzenie	74
2.2. Wundta koncepcja psychologii jako nauki o świadomym doświadczeniu bezpośrednim	77
2.2.1. Tło historyczno-filozoficzne powołania przez Wundta do życia psychologii jako niezależnej nauki	77
2.2.2. Okoliczności wprowadzenia przez Wundta metody eksperymentu laboratoryjnego do psychologii	78
2.2.2.1. Eksperyment w psychologii jako metoda wspomaganie samoobserwacji	79
2.2.2.2. Samoobserwacja eksperymentalna umożliwia wnioskowanie o naturze nieświadomych procesów psychicznych	80
2.2.3. Nieeksperymentalna psychologia historyczno-kulturowa	81
2.3. Reakcja na psychologię Wundta – szkoła würrburska, psychologia aktów i psychologia postaci	83
2.3.1. Czy myślenie można badać eksperymentalnie?	83
2.3.2. Aktywne i intencjonalne doświadczenie jako przedmiot psychologii	84
2.3.3. Psychologia postaci neguje Wundtowską zasadę syntezy twórczej	85
2.3.4. Psychologia postaci pierwszym przejawem wielkiego kryzysu psychologii	86
2.4. Funkcjonalizm – psychologia poręcza za filozofię. Zastosowanie zasad psychologicznych w praktyce	87
2.4.1. Psychologia bada umysł w działaniu	87
2.4.2. Funkcjonalizm toruje drogę praktycznym zastosowaniom psychologii	88
2.4.3. Psychologia funkcjonalna jako sprawdzian praktycznej użyteczności pragmatycznej teorii prawdy	89
2.5. Psychologia behawiorystyczna – chwilowy rozbrat psychologii z filozofią	89
2.5.1. Zachowanie – a nie świadomość – przedmiotem psychologii	89
2.5.1.1. „Manifest behawiorystyczny” Watsona	90
2.5.1.2. Czy behawioryzm jest jeszcze psychologią?	90
2.5.2. W roku 1913 nie było rewolucji w psychologii	91
2.5.3. Kryzys psychologii tłem intelektualnym wystąpienia Watsona	91
2.5.4. Behawioryzm metafizyczny chwilowym rozstaniem psychologii z filozofią	92
2.6. Neobehawioryzm – psychologia ponownie brata się z filozofią	92
2.6.1. Behawioryzm Watsonowski maksymalnie uprościł przedmiot psychologii	93
2.6.2. Neobehawioryzm jako mariaż amerykańskiego behawioryzmu z europejskim neopozytywizmem	93
2.6.2.1. Zasada operacyjnego definiowania pojęć psychologicznych	94
2.6.2.2. Status teorii w neobehawioryzmie	95
2.7. Psychoanaliza – od aspiracji naukowych do mitu	96
2.7.1. Nieświadoma świadomość	96
2.7.2. Nieświadome jako zjawisko i jako system	97
2.7.3. Uwiedzeniowa teoria hysterii i zmienne koleje jej losu	97
2.7.3.1. „Już nie wierzę w moją <i>neurotica</i> ”	98
2.7.3.2. Dlaczego Freud porzucił swoją uwiedzeniową teorię hysterii?	100
2.7.3.3. Intelektualne i polityczne następstwa porzucenia przez Freuda uwiedzeniowej teorii hysterii	101
2.7.4. Adlerowsko-Jungowska alternatywa	103
2.7.4.1. Psychologia indywidualna Alfreda Adlera	103
2.7.4.2. Psychologia analityczna Carla Gustava Junga	103
2.8. Psychologia humanistyczna – nauka czy filozofia życia?	104
2.8.1. Psychologia humanistyczna jako reakcja na ograniczenia psychoanalizy i behawioryzmu	104
2.8.2. Samoaktualizacja a samotranscendencja	105
2.9. Orientacja poznawcza – ostatnie słowo psychologii?	106
2.10. Historia polskiej myśli psychologicznej – okres przednaukowy	107
2.10.1. Narodziny polskiej refleksji psychologicznej	108
2.10.1.1. Łacińskie początki polskiej myśli psychologicznej	108
2.10.1.2. U źródeł rodzimej literatury psychologicznej	109
2.10.1.3. Narodziny polskiej terminologii psychologicznej	111
2.10.2. Zapowiedzi powstania odrębnej nauki empirycznej	112
2.10.2.1. Próba psychologii pierwszoosobowej według Józefa Kalasantego Szaniawskiego	112
2.10.2.2. Psychofizjologia oraz psychologia rozwojowo-wychowawcza według Jędrzeja Śniadeckiego	114
2.10.2.3. Rozważny wywód sił i działań umysłowych – w ujęciu Jana Śniadeckiego	115
2.10.2.4. Między typologią a paleontologią umysłu – Michała Wiszniewskiego <i>Charaktery rozumów ludzkich</i>	116

2.10.3. Pierwsze projekty uprawiania psychologii naukowej oraz początki naturalizacji umysłu	118
2.10.3.1. Józefa Kremera pionierski projekt uprawiania psychologii naukowej	118
2.10.3.2. Zarys psychologii empirycznej według Mikołaja Lipińskiego	119
2.10.3.3. Początki naturalizacji umysłu w dziełach Wiktora Feliksa Szokalskiego	120
2.10.3.4. Jak należy badać duszę? Julian Ochorowicz o metodzie badań psychologicznych	121
2.11. Pierwsze pracownie psychologii eksperymentalnej i ich twórcy – polska psychologia wkracza na drogę nauki	123
2.11.1. Władysław Heinrich – prekursor behawioryzmu i założyciel pierwszej pracowni psychologii eksperymentalnej	124
2.11.2. Edward Abramowski – od badań nad pamięcią do metafizyki doświadczalnej	126
2.11.3. Psychologiczna szkoła lwowska – Kazimierz Twardowski i jego uczniowie	127
2.11.3.1. Rys humanistyczny we współczesnej polskiej psychologii	128
2.11.4. Pierwsze zastosowania psychologii w praktyce	129
2.11.5. Pierwsze lata psychologii po II wojnie światowej	132
2.12. Podsumowanie	134

Rozdział 3

ETYCZNE PROBLEMY DZIAŁALNOŚCI PRAKTYCZNEJ, EDUKACYJNEJ I NAUKOWEJ PSYCHOLOGA

<i>Jerzy Marian Brzeziński, Małgorzata Toeplitz-Winiewska</i>	137
3.1. Wprowadzenie	138
3.2. Etyczne problemy praktyki psychologicznej	140
3.2.1. Etyczne problemy diagnostyki psychologicznej	140
3.2.1.1. Ustalanie kontraktu w diagnostyce psychologicznej	140
3.2.1.2. Przebieg procesu diagnostycznego	141
3.2.1.3. Zakończenie procesu diagnostycznego	142
3.2.2. Etyczne zasady udzielania pomocy psychologicznej	143
3.2.2.1. Ustalanie kontraktu terapeutycznego	144
3.2.2.2. Przebieg procesu pomagania	144
3.2.2.3. Zakończenie procesu pomagania	147
3.2.3. Czy można udzielać pomocy psychologicznej przez internet?	147
3.3. Kompetencje w praktyce psychologicznej	148
3.4. Etyczne aspekty nauczania psychologii	149
3.4.1. Przygotowanie psychologa do zawodu	150
3.4.2. Nauczanie psychologii niepsychologów	151
3.5. Popularyzacja psychologii. Psycholog w mediach	151
3.6. Etyczne zasady prowadzenia badań naukowych w psychologii	152
3.6.1. Uzyskiwanie przez badacza zgody na udział w badaniu, zapewnienie anonimowości i poufności oraz ochrona sfery prywatności osoby uczestniczącej w badaniu naukowym	155
3.6.2. Kontrowersje dotyczące okłamywania osób uczestniczących w badaniu naukowym	158
3.6.3. Ocena etyczności badań naukowych w psychologii	160
3.7. Podsumowanie	168
Załącznik A. Kodeks etyczno-zawodowy psychologa	170

Rozdział 4

METODOLOGIA. PODSTAWY METODOLOGICZNE I STATYSTYCZNE PROWADZENIA BADAŃ NAUKOWYCH W PSYCHOLOGII

<i>Jerzy Marian Brzeziński, Marzenna Zakrzewska</i>	175
4.1. Wprowadzenie	176
4.2. Poznanie psychologiczne jako poznanie naukowe	178
4.2.1. Czy psychologia jest nauką, a jeżeli tak, to jaką?	178
4.2.2. Cechy poznania naukowego (psychologicznego)	181

4.2.3. Dwie drogi sprawdzania twierdzeń naukowych w naukach empirycznych – pozytywna (konfirmacjonizm) i negatywna (falsyfikacjonizm)	189
4.2.4. Osobliwości języka naukowego psychologii: zmienne – istotność – kontrola	194
4.2.5. Stawianie pytań badawczych i formułowanie hipotez, poddawanych następnie testom empirycznym	202
4.2.6. Struktura procesu badawczego	205
4.3. Język statystyki jako język badań empirycznych	207
4.3.1. Sposób przedstawiania wyników badań empirycznych	207
4.3.1.1. Graficzna i tabelaryczna postać rozkładów liczebności	207
4.3.1.2. Wskaźniki opisowe dla rozkładów liczebności	212
4.3.2. Dobór osób do badań psychologicznych	223
4.3.2.1. Dobór losowy	224
4.3.2.2. Dobór nielosowy	226
4.3.3. Sprawdzanie hipotez statystycznych	228
4.3.3.1. Hipotezy o związkach pomiędzy zmiennymi – współczynniki korelacji i współczynniki kontyngencji	228
4.3.3.2. Hipotezy o różnicach pomiędzy grupami – testy istotności różnic	239
4.3.4. Sposób łączenia różnych informacji o osobach badanych	246
4.3.4.1. Porównanie profili	246
4.3.4.2. Analiza skupień – grupowanie osób	251
4.3.4.3. Analiza czynnikowa – grupowanie zmiennych	258
4.3.5. Pakiety statystyczne (na przykładzie SPSS for Windows) w statystycznej analizie wyników badań psychologicznych	268
4.4. Podstawowe modele badawcze: eksperymentalny i korelacyjny	272
4.4.1. Model eksperymentalny	273
4.4.1.1. Klasyczny model eksperymentalny: jedna zmienna niezależna (dwuwartościowa) wpływa na jedną zmienną zależną	274
4.4.1.2. Trafność planu eksperymentalnego	286
4.4.2. Model korelacyjny	291
4.4.3. Negatywne efekty interakcji psycholog (jako badacz) – osoba uczestnicząca w badaniu naukowym	295
4.5. Podsumowanie	300
Rozdział 5	
GENETYKA ZACHOWANIA I PSYCHOLOGIA EWOLUCYJNA	
Wojciech Pisula, Włodzimierz Oniszczenko	303
5.1. Wprowadzenie	304
5.2. Darwinowskie korzenie psychologii	305
5.2.1. Zjawisko różnic indywidualnych i jego źródła	305
5.2.2. Genetyka zachowania człowieka	309
5.2.2.1. Genetyka ilościowa – przedmiot, cele i metody badań	313
5.2.2.2. Czynniki warunkujące różnice indywidualne – ewolucja poglądów	315
5.2.2.3. Geny a zachowanie – od odziedziczalności do polimorfizmów genetycznych	315
5.3. Podstawowe pojęcia ewolucjonizmu	317
5.3.1. Rodzaje doboru	317
5.3.2. Spór o ewolucję zachowania	318
5.3.3. Współczesna socjobiologia i początki psychologii ewolucyjnej	320
5.3.3.1. Agresja	320
5.3.3.2. Rozród i opieka nad potomstwem	321
5.3.3.3. Dzieciobójstwo	324
5.3.3.4. Życie w grupie	324
5.3.3.5. Ewolucja społeczeństw	325
5.3.3.6. Mechanizmy ewolucji zachowań społecznych	326
5.4. Uwarunkowania genetyczne i środowiskowe ujawniające się w różnicach indywidualnych	327
5.4.1. Osobowość	327
5.4.2. Zdolności	328
5.4.3. Psychopatologia	330
5.4.4. Zachowania antyspołeczne	331
5.4.5. Stres i uzależnienia	332
5.5. Co wnoszą do rozważań o naturze ludzkiej genetyka zachowania i psychologia ewolucyjna?	333
5.5.1. Indywidualna droga życiowa człowieka	335

5.5.2. Różnice międzypłciowe pod względem charakterystyk psychologicznych – z perspektywy psychologii ewolucyjnej	335
5.6. Podsumowanie	337
Rozdział 6	
PROCESY POZNAWCZE	
<i>Andrzej Falkowski, Tomasz Maruszewski, Edward Nęcka</i>	<i>339</i>
6.1. Wprowadzenie	340
6.2. Spostrzeganie	341
6.2.1. Procesy sensoryczne	341
6.2.1.1. Psychofizyka klasyczna	342
6.2.1.2. Prawa psychofizyczne	343
6.2.1.3. Próg zmysłowy i metody jego pomiaru	344
6.2.1.4. Teoria detekcji sygnałów	348
6.2.1.5. Pamięć sensoryczna	352
6.2.2. Organizacja percepcyjna	355
6.2.2.1. Percepcja kształtu	355
6.2.2.2. Prawa organizacji percepcyjnej	357
6.2.2.3. Percepcja przestrzeni	364
6.2.2.4. Stałość percepcji	365
6.2.2.5. Widzenie dwuoczne	368
6.2.3. Wyodrębnianie cech i schematy poznawcze w spostrzeganiu	370
6.3. Rozpoznawanie obrazów	371
6.3.1. Percepcja a kategoryzacja w rozpoznawaniu obrazów	371
6.3.1.1. Organizacja percepcyjna jako proces kategoryzacji	372
6.3.1.2. Klasyczne teorie kategoryzacji percepcyjnej	374
6.3.1.3. Prototypowe modele kategoryzacji	375
6.3.1.4. Egzemplarowe modele kategoryzacji	378
6.3.2. Podobieństwo w rozpoznawaniu obrazów	379
6.3.2.1. Kontekst w kształtowaniu relacji podobieństwa	379
6.3.2.2. Uwaga i motywacja w spostrzeganiu podobieństwa	381
6.3.2.3. Podobieństwo i rozpoznawanie obrazów w podejściu koneksjonistycznym	384
6.4. Wyobraźniowa reprezentacja rzeczywistości	385
6.4.1. Podstawowe rodzaje wyobrażeń	385
6.4.2. Wyobrażenia a spostrzeżenia	388
6.4.3. Wyobrażenia a inne typy reprezentacji	389
6.4.4. Stanowisko obrazowe i propozycjonalne	393
6.4.5. Struktury neuronalne zaangażowane w generowanie wyobrażeń i operowanie nimi	397
6.4.6. Wyobrażenia i wyobraźnia	398
6.4.7. Praktyczne zastosowania wyników badań nad wyobraźnią	399
6.5. Pojęciowa reprezentacja rzeczywistości	400
6.5.1. Pojęcie i kategoria	401
6.5.2. Funkcje pojęć	402
6.5.3. Teorie pojęć	403
6.5.3.1. Teorie podobieństwa	403
6.5.3.2. Pojęcia jako teorie naiwne	415
6.5.4. Wnioski	417
6.6. Pamięć i uczenie się	418
6.6.1. Historyczne relacje między uczeniem się a pamięcią	418
6.6.2. Czym jest pamięć? O zwodniczej roli metafor	419
6.6.3. Klasyfikacja procesów pamięciowych	422
6.6.4. Fazy procesu pamięciowego	426
6.6.5. Procesy kodowania informacji	428
6.6.6. Pamięć operacyjna	429
6.6.7. Pamięć trwała	431
6.6.7.1. Pamięć semantyczna	433
6.6.7.2. Pamięć epizodyczna	435

6.6.8. Pamięć autobiograficzna	437
6.6.8.1. Struktura pamięci autobiograficznej – baza danych i konstruowanie wspomnień	440
6.6.8.2. Czynniki decydujące o kodowaniu informacji w pamięci autobiograficznej	441
6.6.8.3. Specyficzne zjawiska występujące w pamięci autobiograficznej	442
6.6.9. Zamiast podsumowania – synteza podejścia ekologicznego i laboratoryjnego Kihlstroma	445
6.7. Uwaga i kontrola poznawcza	445
6.7.1. Aspekty i funkcje uwagi	445
6.7.1.1. Selekcja źródła informacji	446
6.7.1.2. Przeszukiwanie pola percepcyjnego	447
6.7.1.3. Przedłużona koncentracja	448
6.7.1.4. Kontrola czynności jednoczesnych	448
6.7.1.5. Przerzutność uwagi	449
6.7.2. Teorie uwagi	450
6.7.2.1. Teorie wczesnej selekcji	450
6.7.2.2. Teorie późnej selekcji	451
6.7.2.3. Teorie podzielności uwagi	453
6.7.2.4. Teorie przerzutności uwagi	456
6.7.3. Kontrola poznawcza	456
6.7.3.1. Czynności automatyczne i kontrolowane	456
6.7.3.2. Hamowanie i interferencja	458
6.7.3.3. Funkcje zarządcze	460
6.8. Myślenie, rozumowanie i rozwiązywanie problemów	461
6.8.1. Myślenie	461
6.8.1.1. Istota, funkcje i rodzaje myślenia	461
6.8.1.2. Struktura myślenia	462
6.8.1.3. Algorytmy i heurystyki	463
6.8.2. Rozumowanie	466
6.8.2.1. Istota i rodzaje rozumowania	466
6.8.2.2. Błędy w rozumowaniu i ich przyczyny	468
6.8.3. Rozwiązywanie problemów	471
6.8.3.1. Czym jest rozwiązywanie problemu?	471
6.8.3.2. Istota i typy sytuacji problemowych	472
6.8.3.3. Heurystyki rozwiązywania problemów	474
6.8.3.4. Fazy procesu rozwiązywania problemów	476
6.8.3.5. Przeszkody w rozwiązywaniu problemów	478
6.9. Podejmowanie decyzji	480
6.9.1. Etapy podejmowania decyzji	480
6.9.2. Klasyczna teoria decyzji i teoria użyteczności	483
6.9.3. Strategie i heurystyki w podejmowaniu decyzji	485
6.9.4. Teoria perspektywy	487
6.10. Język i komunikacja	489
6.10.1. Podstawowe cechy języka	490
6.10.1.1. Twórczy charakter języka	490
6.10.1.2. Język jako struktura	491
6.10.1.3. Sensowność języka	491
6.10.1.4. Referencyjność języka	492
6.10.1.5. Interpersonalność	492
6.10.1.6. Podwójna artykulacja – właściwość podstawowa czy dodatkowa?	492
6.10.2. Funkcje języka	493
6.10.3. Poziomy analizy języka	495
6.10.3.1. Poziom fonologiczny	495
6.10.3.2. Poziom semantyczny	497
6.10.3.3. Poziom syntaktyczny	498
6.10.4. Komunikacja	501
6.10.5. Język i procesy poznawcze	504
6.10.5.1. Uczenie się „języka” przez naczelnę i jego konsekwencje poznawcze	505
6.10.5.2. Język a procesy poznawcze – badania nad ludźmi	507
6.11. Podsumowanie	509

Rozdział 7

EMOCJE I MOTYWACJA

Tomasz Maruszewski, Dariusz Doliński, Wiesław Łukaszewski, Magdalena Marszał-Wiśniewska 511

7.1. Wprowadzenie 512

7.2. Powstawanie emocji – interakcja mechanizmów biologicznych, psychologicznych i społecznych 513

- 7.2.1. Czym jest emocja – czy możliwe jest odróżnienie emocji od innych procesów psychicznych? 513
 - 7.2.1.1. Emocja, nastrój, zaburzenia afektywne, osobowość emocjonalna – rodzina pokrewnych zjawisk 514
 - 7.2.1.2. Biologiczne mechanizmy powstawania emocji – uniwersalne i specyficzne gatunkowo bodźce emocjonalne. Nieodwołalność i automatyczność biologicznie uwarunkowanych reakcji emocjonalnych 517
 - 7.2.1.3. Psychologiczne mechanizmy wzbudzania emocji 521
 - 7.2.1.4. Społeczne mechanizmy powstawania emocji 523
- 7.2.2. Próba syntezy – interakcja systemu neuronalnego, sensoryczno-motorycznego, motywacyjno-afektywnego i poznawczego w powstawaniu emocji 525
 - 7.2.2.1. System neuronalny 526
 - 7.2.2.2. System sensomotoryczny 527
 - 7.2.2.3. System motywacyjny (afektywny) 528
 - 7.2.2.4. System poznawczy 529
- 7.2.3. Obwody emocjonalne w mózgu i programy emocji 529
- 7.2.4. Podejście odwołujące się do wymiarów i podejście różnicowe jako różne rozumienia istoty emocji 530
 - 7.2.4.1. Wymiar czy odrębne stany – dwa różne podejścia do emocji 530
 - 7.2.4.2. Klasyfikacja procesów emocjonalnych oparta na parametrach czasowych 532
 - 7.2.4.3. Klasyczne wymiary emocji: znak, intensywność i treść 532
- 7.2.5. Emocje a osobowość – dyspozycje emocjonalne, syndromy osobowości związane z funkcjonowaniem emocjonalnym 533
- 7.2.6. Wybrane zaburzenia emocjonalne oraz ich główne właściwości 535
- 7.2.7. Teorie emocji 537
 - 7.2.7.1. Czy pobudzenie fizjologiczne jest przyczyną, czy też przejawem emocji? 538
 - 7.2.7.2. Aktywacyjne teorie emocji 541
 - 7.2.7.3. Czy samo pobudzenie fizjologiczne wystarcza do wywołania emocji? Dwuczynnikowa teoria emocji Schachtera i Singera 542
 - 7.2.7.4. Wpływ ekspresji emocjonalnej na przeżywanie emocji 545
 - 7.2.7.5. Funkcjonalistyczna koncepcja emocji Frijdy 548
 - 7.2.7.6. Czy teorie emocji odnoszą się także do emocji złożonych? 550

7.3. Wyrażanie emocji podstawowych i pochodnych 553

- 7.3.1. Uniwersalność ekspresji emocji podstawowych – porównania międzykulturowe 553
 - 7.3.1.1. Zmiany mimiczne i pantomimiczne charakterystyczne dla poszczególnych emocji 555
 - 7.3.1.2. Kulturowo zdefiniowane formy ekspresji emocji: emblematy, ilustratory, regulatory, manipulatory 556
- 7.3.2. Koncepcja ekspresyjnego sprzężenia zwrotnego 556
- 7.3.3. Emocje pochodne oraz ich aspekt kulturowy 557
 - 7.3.3.1. Czym są emocje pochodne i jak powstają? 557
 - 7.3.3.2. Kulturowa specyfika doświadczania i ekspresji emocji 558
- 7.3.4. Rozwój ekspresji emocjonalnej 562
- 7.3.5. Komunikacja emocjonalna – aspekt kontrolowany i automatyczny 562
- 7.3.6. Podmiotowe i pozapodmiotowe mechanizmy regulacji emocji 564
 - 7.3.6.1. Automatyczna regulacja przebiegu emocji 564
 - 7.3.6.2. Podmiotowa kontrola emocji 566
 - 7.3.6.3. Kontrolowanie nastroju 570

7.4. Współdeterminowanie zachowania przez emocje i poznanie 571

- 7.4.1. Dyskusja na temat pierwotności poznania względem emocji i emocji względem poznania 571
 - 7.4.1.1. Skrajne stanowisko zakładające pierwotność poznania 571
 - 7.4.1.2. Niezależność poznania i emocji 572
 - 7.4.1.3. Skrajne stanowisko zakładające pierwotność emocji: pojawienie się nowych technik badawczych umożliwiających wzbudzanie emocji przy minimalnym zaangażowaniu poznawczym 573
 - 7.4.1.4. Spór o pierwotność jako przykład błędu ontologicznego 574
- 7.4.2. Wpływ emocji na przebieg wybranych procesów poznawczych 575
 - 7.4.2.1. Zgodność znaku stanu afektywnego i elementów poznawczych 575
 - 7.4.2.2. Znak emocji a głębokość przetwarzania 581
 - 7.4.2.3. Pamięć tunelowa 582
- 7.4.3. Model infuzji afektu 585

7.5. Motywacja w najważniejszych systemach teoretycznych	588
7.5.1. Ewolucyjne podejście do motywacji – etologia i socjobiologia	588
7.5.2. Psychodynamiczna teoria motywacji	590
7.5.3. Behawiorystyczna teoria motywacji	591
7.5.4. Problem motywacji w psychologii humanistycznej	593
7.5.5. Poznawcze koncepcje motywacji	594
7.5.6. Motywacja w psychologii topologicznej	596
7.5.7. Próba systematyzacji	596
7.5.8. Problem energetycznego zaplecza motywacji	597
7.6. Podstawowe mechanizmy motywacyjne	598
7.6.1. Afektywne podstawy motywacji	598
7.6.1.1. Emocje jako determinanta sprawności działania	598
7.6.1.2. Informacyjny i programujący aspekt oddziaływania emocji	600
7.6.2. Poznawcze warunki pojawienia się motywacji – różne formy rozbieżności	601
7.6.3. Specyficznie ludzkie mechanizmy motywacyjne	605
7.6.3.1. Motywacja wewnętrzna	605
7.6.3.2. Motywacja osiągnięć	608
7.6.3.3. Motywacje związane z obrazem własnej osoby	611
7.6.3.4. Motywacja zmian rozwojowych	611
7.7. Typy motywacji	612
7.7.1. Homeostatyczne aspekty motywacji – przywracanie zaburzonej równowagi	613
7.7.1.1. Motywacje oparte na zasadzie napięcie – ulga: motywacja pokarmowa	613
7.7.1.2. Motywacje oparte na zasadzie napięcie – ulga: zachowania seksualne	615
7.7.1.3. Motywacje oparte na strachu i nadziei	616
7.7.1.4. Przywracanie równowagi poznawczej	617
7.7.2. Motywacje heterostatyczne – zaburzenie równowagi jako standard regulacji	617
7.7.2.1. Motywacje hedonistyczne	617
7.7.2.2. Poszukiwanie nowości, złożoności i ciekawość poznawcza	617
7.7.2.3. Motywacja własnej efektywności	618
7.7.3. Motywacja zadaniowa	619
7.7.3.1. Zadania	619
7.7.3.2. Plany działania	622
7.7.3.3. Perspektywa czasowa w realizacji zadań	627
7.7.4. Motywacje symultaniczne i hierarchiczne oraz konflikty motywacyjne	628
7.7.4.1. Motywacje symultaniczne	628
7.7.4.2. Motywacje hierarchiczne	629
7.7.4.3. Konflikty motywów	629
7.8. Motywacja w przebiegu zachowania	630
7.8.1. Działanie z perspektywy motywacyjnej – uwagi wprowadzające	630
7.8.2. Uruchomienie zachowania	632
7.8.3. Podtrzymywanie aktywności i wytrwałość. Renesans siły woli	635
7.8.3.1. Koncepcja implementacji intencji Petera Gollwitzera	638
7.8.3.2. Teoria kontroli działania Juliusa Kuhla	640
7.8.3.3. Teoria kontroli Jutty Heckhausen i Richarda Schulza	643
7.8.4. Zaniechanie działania	646
7.8.5. Zakończenie działania	647
7.9. Podsumowanie	648

Rozdział 8

OSOBOWOŚĆ

Piotr K. Oleś, Krystyna Drat-Ruszczak	651
8.1. Wprowadzenie	652
8.2. Główne orientacje w psychologii osobowości	654
8.3. Koncepcje psychoanalityczne	655
8.3.1. „Każde działanie ma swoje wytłumaczenie”	655
8.3.2. Teoria klasyczna	657
8.3.2.1. Teoria instynktów/popędów (model dynamiczny)	659

8.3.2.2. Energia psychiczna (model ekonomiczny)	659
8.3.2.3. Motywy zachowania są nieświadome (model topograficzny)	660
8.3.3. Rewizje teorii – neofreudyści	667
8.3.3.1. Psychologia indywidualna i analityczna – Adler i Jung	667
8.3.3.2. Psychologia społeczno-kulturowa – Fromm i Horney	668
8.3.3.3. Co neofreudyści wnieśli do psychoanalizy i jakie mają znaczenie dzisiaj?	669
8.3.4. Dwie drogi psychoanalizy: psychologia ego i teorie relacji z obiektem	670
8.3.4.1. Psychologia ego – koncepcja Hartmanna	671
8.3.4.2. Znaczenie psychologii ego dla teorii osobowości	673
8.3.4.3. Teorie relacji z obiektem – jak rozumiana jest relacja	674
8.3.4.4. Wymiar interpersonalny w psychoanalizie – „cicha rewolucja”	679
8.3.5. Psychoanaliza dzisiaj – podejście intersubiektywne	679
8.3.6. Wnioski	683
8.4. Koncepcje humanistyczne i psychologia pozytywna	683
8.4.1. Nurt humanistyczny a psychologia pozytywna	684
8.4.1.1. Koncepcje humanistyczne – założenia	684
8.4.1.2. Osobowość jako potencjał samorealizacji – koncepcja Abrahama Masłowa	685
8.4.1.3. Funkcjonowanie obronne i pełne – osobowość i Ja według Carla Rogersa	686
8.4.1.4. Terapia Gestalt	688
8.4.1.5. Krytyka psychologii humanistycznej – czy uzasadniona?	688
8.4.2. Regulacja wewnętrzna – teoria samodeterminacji Deciego i Ryana	689
8.4.3. Psychologia pozytywna	691
8.4.3.1. Czym jest szczęście – rozumienie eudajmonistyczne	692
8.4.3.2. Szczęście jako uwznioślenie. Wymiar boskości	692
8.4.3.3. Architektura szczęścia – jak je utrzymać i zwiększyć?	693
8.4.3.4. Użyj swoich sił – psychologia pozytywna Martina Seligmana	694
8.4.3.5. Psychologia pozytywna – programy terapii	694
8.4.3.6. Perspektywy psychologii pozytywnej	696
8.4.4. Wnioski	696
8.5. Psychologia egzystencjalna	697
8.5.1. Specyfika podejścia egzystencjalnego	697
8.5.2. Człowiek w świecie – pełen dylematów?	697
8.5.3. Wnioski	699
8.6. Podejście poznawcze	700
8.6.1. Geneza i specyfika podejścia poznawczego	700
8.6.2. Kontrowersja „osoba – sytuacja”	701
8.6.3. Jak spostrzegamy i konstruujemy rzeczywistość?	701
8.6.4. Czy aktywność człowieka jest w pełni świadoma?	702
8.6.5. Czy przekonania mają wpływ na zachowanie?	705
8.6.5.1. Przekonania dotyczące przyczyn zdarzeń	705
8.6.5.2. Przekonania dotyczące natury ludzkiej	706
8.6.5.3. Przekonania dotyczące przyszłości	707
8.6.5.4. Przekonania dotyczące wartości	707
8.6.5.5. Przekonania stałe i zmienne	707
8.6.6. Teoria wartości i możliwości Juliana Rottera	708
8.6.7. Jakie zmienne tworzą osobowość – system poznawczo-afektywny	708
8.6.7.1. Struktura osobowości	708
8.6.7.2. Stałość i spójność osobowości	709
8.6.8. Jakie są główne funkcje osobowości?	711
8.6.9. Teoria społeczno-poznawcza	712
8.6.9.1. Wzajemne oddziaływanie: osobowość – środowisko – zachowanie	712
8.6.9.2. Jak kształtuje się osobowość i skąd pochodzi zachowanie?	713
8.6.9.3. Złożoność osobowości	713
8.6.9.4. Cele i samoregulacja	715
8.6.9.5. Jak teoria społeczno-poznawcza wyjaśnia zaburzenia?	716
8.6.10. Jeszcze o kontrowersji „osoba czy sytuacja”	718
8.6.11. Wnioski	719
8.7. Socjobiologiczna koncepcja osobowości	720
8.7.1. Czy to, co wyuczone, może zostać utrwalone w genach?	720
8.7.2. Czym jest osobowość i czemu służy?	721
8.7.3. Ścieżki adaptacji	721

8.7.4. Czy biologiczna natura człowieka może wyjaśniać tworzenie kultury?	722
8.7.5. Wnioski	723
8.8. Psychologia narracyjna	723
8.8.1. Jak człowiek nadaje sens i kreuje znaczenia?	723
8.8.2. Teoria wartościowania	725
8.8.3. Teoria tożsamości narracyjnej	726
8.8.4. Teoria dialogowego Ja	727
8.8.4.1. Czym jest i jak się przejawia dialogowe Ja?	727
8.8.4.2. Cemu służą zjawiska dialogowe?	727
8.8.5. Wnioski	729
8.9. Współczesne koncepcje Ja	731
8.9.1. Pojęcie Ja jest jak wiatr	731
8.9.2. Jak pojęcie Ja funkcjonuje w psychologii?	731
8.9.2.1. Ja analizowane z poziomu jednostki: Ja podmiotowe i Ja przedmiotowe	732
8.9.2.2. Ja analizowane na poziomie społecznym	733
8.9.2.3. Ja podmiotowe, czyli procesy i funkcje, oraz Ja przedmiotowe, czyli treść i struktura	734
8.9.2.4. Ja podmiotowe – procesy i funkcje, czyli czynności – oraz pytanie, kto nimi zarządza	737
8.9.3. Struktura Ja – wiedza o sobie, ukierunkowania i motywy Ja	738
8.9.3.1. Jak tworzymy wiedzę o sobie i innych – schematy Ja	738
8.9.3.2. Koncepcja siebie – jedna czy wiele?	739
8.9.3.3. Organizacja samowiedzy i samoocena	740
8.9.3.4. Właściwości motywacyjne i rozbieżności w systemie Ja	742
8.9.3.5. Czy w strukturze ukryte są funkcje Ja?	743
8.9.3.6. Dynamika systemu Ja – motywy stałości i zmiany	743
8.9.3.7. Co wnosi do psychologii perspektywa Ja podmiotowego i przedmiotowego?	745
8.9.4. Społeczno-kulturowy kontekst koncepcji Ja	747
8.9.5. Wnioski: osobowość czy Ja?	748
8.10. Teoria osobowości: integracja – badania – aplikacje	749
8.10.1. Integracyjny model osobowości	749
8.10.1.1. Założenia dotyczące natury ludzkiej	749
8.10.1.2. Pięcioczynnikowa teoria osobowości w ujęciu Costy i McCrae'a	750
8.10.1.3. Propozycja Dana McAdamsa i Jenifer Pals	750
8.10.1.4. Trzy poziomy poznania osobowości – nowe światło?	753
8.10.1.5. Wnioski	755
8.10.2. Teoria a metody badań	755
8.10.2.1. Specyfika badań klinicznych, eksperymentalnych i kwestionariuszowych	756
8.10.2.2. Badania nomotetyczne i idiograficzne	757
8.10.3. Misja psychologii osobowości – znaczenie badań i aplikacji	758
8.10.3.1. Wyzwania, jakie stoją przed nauką o osobowości	758
8.10.4. Kryteria porównań i oceny teorii osobowości	762
8.11. Podsumowanie	762

Rozdział 9

PSYCHOLOGIA RÓŻNIC INDYWIDUALNYCH

<i>Jan Strelau, Bogdan Zawadzki</i>	765
9.1. Wprowadzenie	766
9.2. Paradygmat badań i podstawowe kategorie opisowe różnic indywidualnych	767
9.2.1. Początki psychologii różnic indywidualnych	767
9.2.2. Przedmiot badań psychologii różnic indywidualnych	768
9.2.3. Cecha i zbliżone do niej konstrukty jako podstawowe kategorie opisu różnic indywidualnych	769
9.2.3.1. Pojęcie cechy w ujęciu tradycyjnym i jego krytyka	769
9.2.3.2. Status cechy w świetle współczesnych poglądów i badań	770
9.2.3.3. Inne niż cecha kategorie służące do opisu różnic indywidualnych	774
9.3. Temperament	776
9.3.1. Pierwsze badania empiryczne nad temperamentem	776
9.3.1.1. Heymans – pionier badań empirycznych nad temperamentem	777
9.3.1.2. Typologia Pawłowa jako fizjologiczna podstawa czterech klasycznych temperamentów	777

9.3.1.3. Konstytucjonalne typologie temperamentu	778
9.3.2. Pojęcie temperamentu	779
9.3.3. Teorie temperamentu powstałe w drugiej połowie XX stulecia	780
9.3.3.1. Interakcyjna teoria temperamentu dziecka autorstwa Thomasa i Chess	781
9.3.3.2. Teoria psychotyczności, ekstrawersji i neurotyczności (PEN) w ujęciu Eysencka	782
9.3.3.3. Rozwojowa teoria temperamentu	785
9.3.3.4. Koncepcja temperamentu zahamowanego i niezahamowanego	786
9.3.3.5. Teoria emocjonalności, aktywności i towarzyskości Bussa i Plomina	787
9.3.3.6. Teoria poszukiwania doznań Zuckermana	788
9.3.3.7. Psychobiologiczny model temperamentu w ujęciu Cloningera	790
9.3.3.8. Regulacyjna teoria temperamentu	791
9.3.4. Funkcjonalne znaczenie temperamentu	793
9.3.4.1. Funkcjonalne znaczenie temperamentu u dzieci	794
9.3.4.2. Funkcjonalne znaczenie temperamentu u osób dorosłych	796
9.4. Osobowość	799
9.4.1. Badania leksykalne prowadzone w ramach pięcioczynnikowego modelu osobowości	799
9.4.1.1. Pierwszy etap badań nad strukturą osobowości	800
9.4.1.2. Drugi etap badań nad strukturą osobowości	800
9.4.2. Psychometryczne teorie osobowości nawiązujące do tradycji leksykalnych	802
9.4.2.1. Szesnastoczynnikowa teoria osobowości Cattella	802
9.4.2.2. Psychometryczne podejście do badań nad pięcioczynnikową strukturą osobowości	804
9.4.2.3. Uwagi krytyczne	807
9.4.3. Typy osobowości jako określona konfiguracja czynników wchodzących w skład Wielkiej Piątki	807
9.4.3.1. Założenia i korzenie współczesnych typologii osobowości	808
9.4.3.2. Empiryczna weryfikacja typologicznego podejścia do badań nad osobowością	808
9.4.4. Funkcjonalne znaczenie cech osobowości – wybrane przykłady	810
9.4.4.1. Cechy osobowości a osiągnięcia szkolne i akademickie	810
9.4.4.2. Cechy osobowości a powodzenie zawodowe	810
9.4.4.3. Cechy osobowości a zaburzenia psychiczne	812
9.4.4.4. Cechy osobowości a choroby somatyczne	814
9.4.4.5. Wnioski z badań nad funkcjonalnym znaczeniem cech osobowości	816
9.5. Inteligencja	816
9.5.1. Czym jest inteligencja?	816
9.5.2. Struktura inteligencji w ujęciu psychometrycznym	819
9.5.2.1. Modele czynników równorzędnych	820
9.5.2.2. Modele czynników hierarchicznych	822
9.5.3. Inteligencja widziana z perspektywy procesów poznawczych	825
9.5.3.1. Triarchiczna teoria inteligencji	825
9.5.3.2. Formalna teoria inteligencji	827
9.5.3.3. Teoria wielu inteligencji	828
9.5.4. Mechanizmy poznawcze inteligencji	829
9.5.4.1. Inteligencja a wykonywanie elementarnych zadań poznawczych	829
9.5.4.2. Związek inteligencji psychometrycznej z procesami poznawczymi zachodzącymi w umyśle w trakcie rozwiązywania zadań	832
9.5.5. Biologiczne podstawy inteligencji	833
9.5.5.1. Rola czynników genetycznych w determinowaniu różnic indywidualnych w inteligencji	833
9.5.5.2. Mózg jako siedlisko inteligencji	835
9.5.6. Rola inteligencji w funkcjonowaniu człowieka w życiu codziennym	838
9.5.6.1. Inteligencja a osiągnięcia edukacyjne	838
9.5.6.2. Inteligencja a osiągnięcia zawodowe	841
9.5.6.3. Inteligencja a powodzenie życiowe	842
9.6. Podsumowanie	845
 Rozdział 10	
PSYCHOMETRIA. KONSTRUKCJA I ADAPTACJA TESTÓW PSYCHOLOGICZNYCH	
<i>Bogdan Zawadzki, Elżbieta Hornowska</i>	847
10.1. Wprowadzenie	848
10.2. Cele psychometrii	849

10.3. Historia psychometrii	852
10.4. Specyficzne problemy etyczne	854
10.5. Założenia i modele dotyczące konstrukcji testów psychologicznych	855
10.5.1. Klasyczna teoria testów	856
10.5.2. Teoria uniwersalizacji jako odmiana klasycznej teorii testów	858
10.5.3. Teoria odpowiedzi na pozycje testu	859
10.5.4. Gdzie wykorzystuje się modele IRT?	860
10.5.4.1. Zastosowanie modeli IRT do tłumaczeń językowych	860
10.5.4.2. Testowanie adaptacyjne (interakcyjne)	861
10.5.4.3. Zastosowanie modeli IRT do szacowania stronniczości pozycji testowych	861
10.6. Koncepcja cechy a założenia konstrukcji testu	861
10.6.1. Pozycje testowe i ich charakterystyka	862
10.6.2. Rzetelność pomiaru cechy testem	866
10.6.3. Stabilność czasowa pomiaru cechy testem	869
10.6.4. Trafność pomiaru cechy testem	869
10.6.5. Normy wyników testowych	873
10.7. Procedura konstrukcji testu	874
10.7.1. Analiza podstaw teoretycznych testu	874
10.7.2. Tworzenie pozycji testowych oraz przygotowanie testu do badań	875
10.7.3. Badanie testem, analiza własności psychometrycznych oraz przygotowanie finalnej wersji testu	880
10.7.4. Weryfikacja własności psychometrycznych testu	881
10.7.5. Opracowanie norm wyników testu	882
10.7.6. Przygotowanie podręcznika do testu	882
10.8. Kulturowa adaptacja testów	888
10.8.1. Procedury kulturowej adaptacji testu	888
10.8.2. Adaptacja testu do specyfiki kulturowej grup demograficznych	891
10.9. Podsumowanie	892
Bibliografia	895
Indeks rzeczowy	943
Indeks osobowy	952
Spis i źródła fotografii	964